

Ewa Adaszyńska
Biblioteki Uniwersytetu Zielonogórskiego
E.Adaszynska@bu.uz.zgora.pl

Małgorzata Kuncewicz
Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa,
Biblioteka Uniwersytetu Zielonogórskiego
M.Kuncewicz@bu.uz.zgora.pl

Czytelnik niepełnosprawny w środowisku akademickim. Oferta biblioteczna dla osób niewidomych z dysfunkcją wzroku na przykładzie Zielonogórskiej Biblioteki Cyfrowej

Słowa kluczowe: użytkownicy bibliotek z dysfunkcją wzroku, Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa

Abstrakt: Osoby ograniczone niepełnosprawnością mają pełne prawo do sprawnego funkcjonowania w przestrzeni społecznej. Prawo do nauki i prawo do pozyskiwania informacji są fundamentalnymi prawami człowieka. Jednym z największych zagrożeń społecznych jest tworzenie się grup, które nie mają dostępu do informacji i nowoczesnych technologii informacyjnych, tzw. grup wykluczenia cyfrowego. Do nich należą między innymi osoby niepełnosprawne. Tę barierę informacyjną można częściowo zredukować poprzez zastosowanie nowoczesnej techniki komputerowej, określanej mianem tyfloinformatyki, ważnej zwłaszcza w edukacji i kształceniu. Artykuł omawia kwestię czytelników niepełnosprawnych w środowisku akademickim.

Keywords: library users with visual impairments, Digital Library of Zielona Góra

Abstract: Limited disabled persons have the right to the smooth functioning in the social space. The right to education and the right to obtain information are fundamental human rights. One of the biggest threats in the society are formed groups that do not have access to information and modern information technology, so-called groups of digital exclusion. These include people with disabilities. This information barrier could be partially reduced through the use of modern computer technology, important especially in education and training. The article discusses the issue of disabled readers in an academic environment.

Z raportu Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) wynika, że na świecie jest prawie miliard ludzi niepełnosprawnych, co stanowi 15% ogółu ludzkości. Prognozy sugerują, że w nadchodzących latach problem ten będzie jeszcze narastał [42]. W Europie

niepełnosprawnością dotkniętych jest 80 mln osób, co stanowi 16% całej populacji. Co szósty mieszkaniec Unii Europejskiej to osoba niepełnosprawna, często bez możliwości pełnego uczestniczenia w życiu społecznym i gospodarczym z powodu barier związanych ze środowiskiem i z postawami otoczenia [11]. W Polsce żyje 4,5 mln osób z prawnym potwierdzeniem niepełnosprawności, ogółem jest ich ok. 5,5 mln. Spośród tej grupy zaledwie 6,6% ma wykształcenie wyższe [35].

Nie ma jednej, powszechnie uznanej definicji niepełnosprawności. Sam termin wprowadziła Światowa Organizacja Zdrowia. Nie jest on jednowymiarowy, łączy podejście medyczne z psychospołecznym, uwzględniając stan zdrowia człowieka. **Niepełnosprawność** jest problemem społecznym i nie ogranicza się do konkretnej osoby. Łączy w sobie relacje między społeczeństwem i środowiskiem człowieka a jego zdrowiem:

1. **Niesprawność** (ang. impairment) to każda utrata sprawności lub nieprawidłowość w budowie czy funkcjonowaniu organizmu pod względem psychologicznym, psychofizycznym lub anatomicznym.
2. **Niepełnosprawność** (ang. disability) to każde wynikające z niesprawności ograniczenie bądź niemożność prowadzenia aktywnego życia w sposób lub w zakresie uznawanym za typowe dla człowieka.
3. **Ograniczenia w pełnieniu ról społecznych** (ang. handicap) to ułomność określonej osoby wynikająca z niesprawności lub niepełnosprawności, ograniczająca lub uniemożliwiająca pełną realizację roli społecznej odpowiadającej wiekowi, płci oraz zgodnej ze społecznymi i kulturowymi uwarunkowaniami [25].

Człowiek jest istotą społeczną, pełni w środowisku role zgodne ze swoją płcią, wiekiem i pozycją. Jest osobowością złożoną, a z fizycznego punktu widzenia stanowi organizm o określonej strukturze i funkcjonowaniu.

Niepełnosprawność można podzielić na cztery rodzaje, które obejmują grupy osób:

1. Z niepełnosprawnością sensoryczną:
  - a) osoby niewidome i słabowidzące,
  - b) osoby niesłyszące i słabosłyszące,
  - c) osoby głuchoniewidome.
2. Z niepełnosprawnością fizyczną:
  - a) osoby z uszkodzonym narządem ruchu,
  - b) osoby z przewlekłymi schorzeniami narządów wewnętrznych.
3. Z niepełnosprawnością psychiczną:
  - a) osoby umysłowo upośledzone z niesprawnością intelektualną,
  - b) osoby psychicznie chore z zaburzeniami osobowości i zachowania.
4. Z niepełnosprawnością złożoną:
  - a) osoby dotknięte więcej niż jedną niepełnosprawnością (wystąpić tu mogą połączenia różnych, wymienionych powyżej niepełnosprawności, np. osoba niewidoma z upośledzeniem umysłowym, itp.) [28].

W kategoriach tych następują dalsze podziały ze względu na: rodzaj upośledzenia, jego stopień i złożoność, czas i przyczyny, a także skutki jakie powodują w różnych sferach życia i aktywności [22, s. 139-142].

Niewidomi, niedowidzący oraz osoby z zaburzeniami percepcji wzrokowej zaliczani są do grupy niepełnosprawnych o obniżonej sprawności sensorycznej. Jest to około 10% wszystkich osób niepełnosprawnych.

Dysfunkcja wzroku jest szczególnym rodzajem niepełnosprawności, znacznie ograniczającym dostęp do wiedzy. Ponad 80% informacji o otaczającym świecie człowiek pozyskuje poprzez zmysł wzroku [16]. Jego ograniczenie powoduje powstanie swoistej bariery informacyjnej, uciążliwej zwłaszcza dla osób uczących się. Jest to ograniczenie w funkcjonowaniu psychospołecznym, ale też w dostępie do informacji i wiedzy zawartej w przekazie pisanym. W konsekwencji to główna bariera utrudniająca udział w życiu umysłowym i intelektualnym społeczeństwa.

Z punktu widzenia prawa polskiego osobą niewidomą jest „każdy, u kogo stwierdzono ostrość wzroku wynoszącą najwyżej 0,1 pełnej ostrości wzroku (pełna ostrość wzroku odpowiada wartości 1,0) lub każdy, u kogo pole widzenia, niezależnie od ostrości wzroku, wynosi nie więcej niż 30 stopni (podczas gdy pełne pole widzenia wynosi około 180 stopni)” [43, s. 13]. Według tych przepisów większość osób uznanych za niewidome w rzeczywistości widzi. Są to osoby słabowidzące lub posiadające resztki wzroku, ograniczone jednak w funkcjonowaniu psychospołecznym.

Osoba niewidoma nie widzi od urodzenia lub straciła wzrok przed piątym rokiem życia, osoba ociemniała straciła wzrok po piątym roku życia i pamięta obrazy wzrokowe [29, s. 14-15].

Z raportu WHO wynika, że osoby niepełnosprawne są często wyłączone z życia społecznego i mają ograniczony dostęp zarówno do kształcenia, jak i pracy. Według Europejskiego Funduszu Społecznego osoby niepełnosprawne zaliczane są do I i II grupy wykluczenia społecznego, obok mniejszości etnicznych, imigrantów, więźniów, ubogich i bezrobotnych [24]. Bariery są zarówno warunki związane ze środowiskiem zewnętrznym: ograniczenia fizyczne (urbanistyczne, architektoniczne i transportowe), związane ze środowiskiem społecznym (mentalne, społeczne i psychologiczne) oraz inne zewnętrzne – formalno-prawne czy ekonomiczne. Bariery są także te uwarunkowania, które związane są z samymi osobami niepełnosprawnymi – subiektywne i obiektywne.

Głównym celem strategii Unii Europejskiej wobec osób niepełnosprawnych jest tworzenie społeczeństwa otwartego i dostępnego dla wszystkich. Chodzi o rozpoznanie i usunięcie barier ograniczających równe szanse niepełnosprawnych we wszystkich dziedzinach życia społecznego. Strategia powołuje się na prawa człowieka oraz poszanowanie różnic indywidualnych. Odpowiedzialność spoczywa na poszczególnych państwach członkowskich Unii, które mogą tworzyć własną politykę i różnorodne systemy wsparcia [37].

Aby zapewnić ten powszechny i równy udział osób niepełnosprawnych w edukacji i kształceniu należy stworzyć spójny system, który obejmie i połączy:

- edukację niepełnosprawnych włączoną w system edukacji powszechnej,
- współpracę różnych instytucji edukacyjnych na rzecz niepełnosprawnych,
- poradnictwo, system informacji i wsparcie dla osób niepełnosprawnych oraz ich rodzin na różnych poziomach odniesień,
- profesjonalnie przygotowaną kadrę obsługującą system edukacji niepełnosprawnych i instytucji wspierających,
- korzystne warunki do przejścia od e-edukacji do e-zatrudnienia.

Polska, wstępując do Unii Europejskiej, zobowiązała się traktatem o europejskiej strategii w sprawie niepełnosprawności do wdrażania jej ogólnych dyrektyw. Komisja określiła osiem podstawowych obszarów działania: *Dostępność, Uczestnictwo, Równość, Zatrudnienie, Kształcenie i szkolenie, Ochrona socjalna, Zdrowie i Działania zewnętrzne*. Strategia zawiera plan określający, w jaki sposób rządy państw członkowskich mogą wzmocnić pozycję osób niepełnosprawnych i umożliwić im korzystanie z praw dotyczących całej sfery życia społecznego. To już nie tylko łamanie barier dostępu do budynków i transportu publicznego. To korzystanie z usług cyfrowych i cyfrowej przestrzeni informacyjnej, dostęp do nowych technologii i systemów informacyjno-komunikacyjnych [11].

Przygotowanie warunków i infrastruktury do kształcenia osób niepełnosprawnych jest zadaniem każdego państwa. Wymaga rozwiązań systemowych, zarówno organizacyjnych, jak i prawnych. Ważne są tutaj nowoczesne rozwiązania i technologie ułatwiające e-edukację i e-kształcenie, pomocne w zdobywaniu zawodu i podwyższaniu kwalifikacji. Postęp w dziedzinie tyfloinformatyki spowodował, że udział osób niepełnosprawnych wzrokowo w życiu społecznym, edukacji i pracy jest już znacznie ułatwiony.

Tabela 1. Dane dotyczące osób niepełnosprawnych w systemie edukacji według poziomów szkół w roku 2010/2011

	Szkoły podstawowe	Gimnazja	Zasadnicze zawodowe	Licea profilowane	Licea ogólnokształcące	Szkoły wyższe
Ogólnie	60 772	53 344	16 714	833	5 115	30 096
Niewidomi	143	106	11	1	44	2 630
Słabowidzący	2 295	1 434	172	55	524	

Źródło: <http://www.niepełnosprawni.gov.pl/dane-statystyczne/edukacja>.

Dane GUS wykazują, że 27,5% osób niepełnosprawnych ma wykształcenie podstawowe i niepełne zawodowe, 31,5% – wykształcenie zasadnicze zawodowe a 6,6% – wykształcenie wyższe (10 lat temu wykształcenie wyższe miało 3%). Spośród dużej grupy niepełnosprawnych 2/3 zakończyło edukację na poziomie gimnazjalnym.

Edukacja osób niepełnosprawnych powinna stanowić integralną część systemu oświaty. Zasada równych szans edukacyjnych dla dzieci, młodzieży i dorosłych z niepełnosprawnościami powinna odnosić się do wszystkich poziomów kształcenia:

podstawowego, średniego i wyższego, organizowanych w warunkach integracji. Idea edukacji i szkoły przyjaznej dla wszystkich, a więc dla osób o specjalnych potrzebach edukacyjnych wynikających z różnych rodzajów niepełnosprawności, staje się narzędziem przeciwdziałania wykluczeniu z życia społecznego.

Niepełnosprawność nie może oznaczać braku dostępu do wiedzy i kształcenia. Uczelnie wyższe postrzegają to jako problem do rozwiązania. Nowa Ustawa o szkolnictwie wyższym zawiera zapisy, które zobowiązują uczelnie do tego aby dostosowały swoją działalność również do osób niepełnosprawnych. Zapisy znowelizowanej ustawy mówią, że zadaniem uczelni jest stwarzanie osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego udziału w procesie kształcenia i w badaniach naukowych oraz właściwej realizacji procesu dydaktycznego [40]. Choć prawodawstwo sprzyja niepełnosprawnym, to rzeczywistość wygląda różnie. Zmiany postępują wolno, ale uznać je należy za pozytywne. Efektem ostatnich lat są sprzyjające zapisy w wielu ważnych aktach prawnych, zmiany społeczne oraz zmiany w świadomości otoczenia i samych niepełnosprawnych. Rośnie udział osób niepełnosprawnych w dostępie do edukacji, również tej na poziomie wyższym.

Tabela 2. Studenci w Polsce w latach 2002-2010

Rok akademicki	Studenci ogółem	Studenci niepełnosprawni	Procent studentów niepełnosprawnych
2002/2003	1 800 548	4 682	0,26
2003/2004	1 850 574	7 106	0,38
2004/2005	1 917 293	9 247	0,48
2005/2006	1 953 832	14 510	0,74
2006/2007	1 941 445	19 923	1,02
2007/2008	1 937 404	22 988	1,19
2008/2009	1 927 762	25 256	1,31
2009/2010	1 900 014	27 975	1,47

Źródło: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_657_PLK_HTML.htm.

Z tabeli 2 wynika, że liczba studentów niepełnosprawnych stopniowo wzrasta, choć systematycznie spada liczba młodzieży studiującej we wszystkich prawie uczelniach wyższych. Wzrasta również liczba studiującej młodzieży z dysfunkcją wzroku. Wykształcenie wyższe ma 6,6% osób niepełnosprawnych, podczas gdy procent ten w grupie osób sprawnych wynosi 19,5%. Im wyższy poziom wykształcenia osiągniętego przez osoby niepełnosprawne, tym wyższy współczynnik aktywności zawodowej [4].

Władze uczelni zdają sobie sprawę, że w grupie studiujących jest coraz więcej osób niepełnosprawnych i że wybierają one te szkoły, które oferują najlepsze warunki. Zarządzający instytucjami wykorzystują więc sprzyjające możliwości

(instrumenty prawne, nowe technologie i systemy, instytucje i programy wspierające), by tworzyć dla tej grupy przyjazne warunki do studiowania. To już nie tylko udogodnienia w dostęпах do budynku, to rozszerzanie przestrzeni społecznej i edukacyjnej, dostęp do cyfrowych zbiorów i literatury, wykorzystanie e-learningu, nowoczesnego sprzętu i oprogramowania komputerowego czy kształcenie zdalne. Doświadczenie w tym działaniu ma już kilka uczelni wyższych, między innymi Warszawska Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP, Politechnika Warszawska (Ośrodek Kształcenia na Odległość OKNO), Uniwersytet Warszawski (Centrum Otwartej Edukacji Multimedialnej COME), Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi wraz z UMCS (Polski Uniwersytet Wirtualny PUW). Zmiany widoczne są już w wielu pozostałych uczelniach. W większości z nich działa, powoływany przez rektora, rzecznik do spraw osób niepełnosprawnych delegowany do rozwiązywania problemów studentów oraz kandydatów na studia z tej właśnie grupy. Często funkcjonuje cała struktura organizacyjna, zajmująca się problemami kompleksowo.

Tabela 3. Studenci niepełnosprawni według typów szkół. Dane za 2010 r.

Rodzaj szkół		Ogółem	W tym kobiety	Nie-słyszący i słabosłyszący	Niewidomi i słabowidzący	Z dysfunkcją narządu ruchu		Inne rodzaje niepełnosprawności
						cho-dzący	nie-cho-dzący	
Ogółem		30 096	18 117	1 990	2 630	8 069	607	16 800
w tym	stacjonarne	15 872	8 986	1 104	1 481	4 030	294	8 963
	niestacjonarne	14 224	9 131	886	1 149	4 039	313	7 837
uniwersytety		9 878	6 276	591	988	2 559	168	5 572
w tym	stacjonarne	6 690	4 136	399	698	1 670	104	3 819
	niestacjonarne	3 188	2 140	192	290	889	64	1 753
szkoły techniczne		3 912	1 409	276	305	990	81	2 260
w tym	stacjonarne	2 989	1 087	197	238	744	40	1 770
	niestacjonarne	923	322	79	67	246	41	490
szkoły rolnicze		929	508	47	62	220	13	587
w tym	stacjonarne	716	410	32	51	173	11	449
	niestacjonarne	213	98	15	11	47	2	138
szkoły ekonomiczne		4 323	2 677	258	300	1 284	111	2 370
w tym	stacjonarne	886	468	65	77	262	24	458
	niestacjonarne	3 437	2 209	193	223	1 022	87	1 912
szkoły pedagogiczne		2 333	1 672	241	205	644	67	1 176

w tym	stacjonarne	1 226	827	158	115	318	46	589
	niestacjonarne	1 107	845	83	90	326	21	587
akademie medyczne		732	560	43	52	193	--	444
w tym	stacjonarne	589	450	35	40	146	--	368
	niestacjonarne	143	110	8	12	47	--	76
szkoły morskie		90	57	--	1	10	--	79
w tym	stacjonarne	45	25	--	1	9	--	35
	niestacjonarne	45	32	--	--	1	--	44
akademie wych. fiz.		167	76	33	18	33	5	78
w tym	stacjonarne	110	55	21	13	17	4	55
	niestacjonarne	57	21	12	5	16	1	23
szkoły artystyczne		203	123	27	23	39	3	111
w tym	stacjonarne	127	75	15	17	27	1	67
	niestacjonarne	76	48	12	6	12	2	44
szkoły teologiczne		190	98	3	43	49	1	94
w tym	stacjonarne	109	53	--	15	28	1	65
	niestacjonarne	81	45	3	28	21	--	29
szkoły pozostałe (w tym zawodowe)		7 193	4 584	458	622	1 993	158	3 962
w tym	stacjonarne	2 272	1 346	174	210	590	63	1 235
	niestacjonarne	4 921	3 238	284	412	1 403	95	2 727
szkoły resortu obrony		136	71	13	11	55	--	57
w tym	stacjonarne	106	51	8	6	46	--	46
	niestacjonarne	30	20	5	5	9	--	11

Źródło: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_657_PLK_HTML.htm.

Z przytoczonych danych wynika, że osoby niepełnosprawne jako miejsce studiowania najchętniej wybierają uniwersytety (9878 osób w 2010 r.), a z kierunków: nauki społeczne, gospodarkę i prawo (ok. 3500) oraz nauki humanistyczne i sztukę (ponad 1500 osób).

Tabela 4. Studenci niepełnosprawni w latach 2007-2010

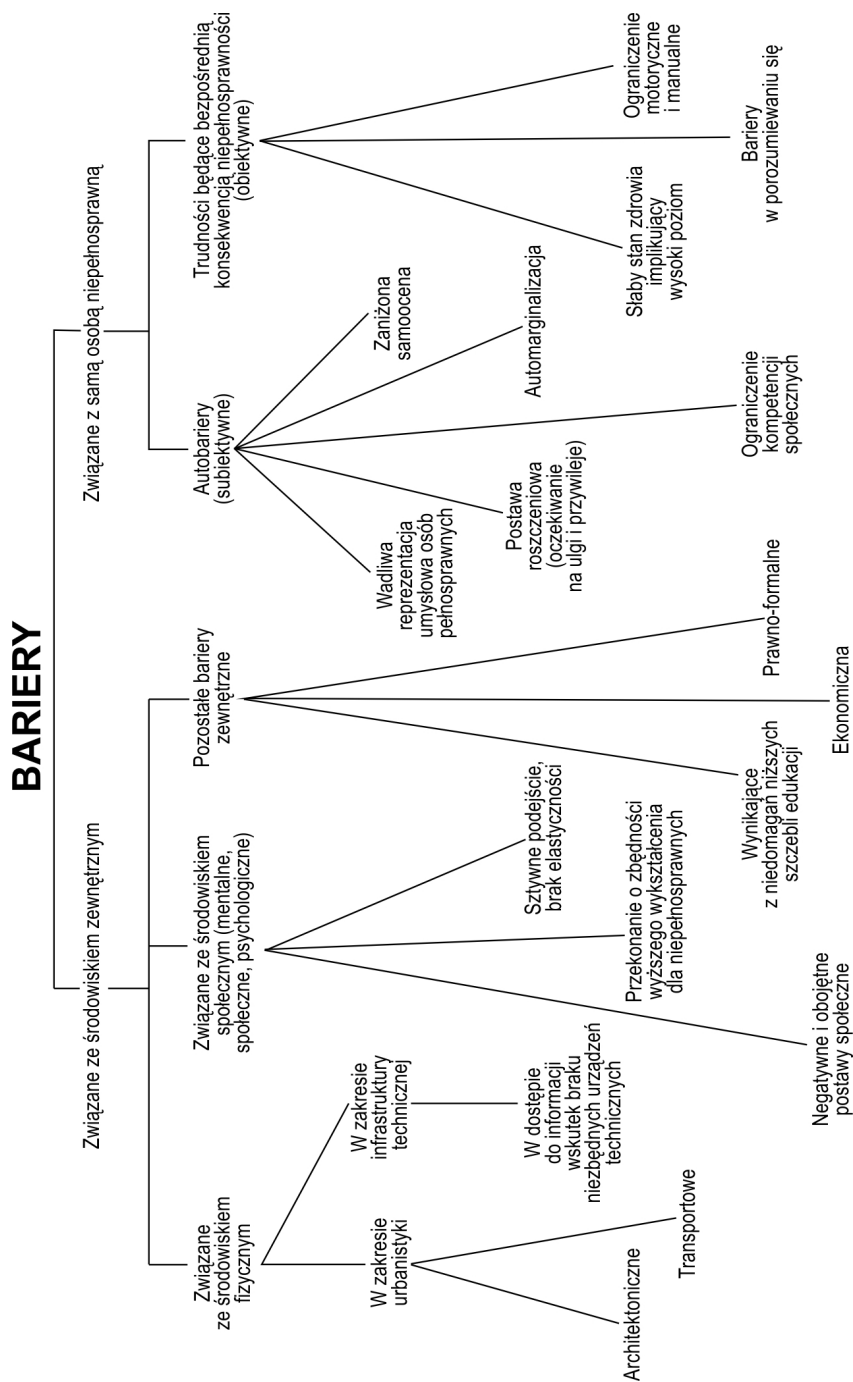
Wyszczególnienie		Ogółem	W tym kobiety	Niestyszący i słabosłyszący	Niewidomi i słabowidzący	Z dysfunkcją narządu ruchu		Inne rodzaje niepełnosprawności
						cho- dzący	niecho- dzący	
Rok 2007 ogółem		22 988	13 499	1 491	1 874	5 316	503	13 804
w tym	stacjo- narne	12 569	7 029	872	1 063	2 818	251	7 565
	niesta- cjonarne	10 419	6 470	619	811	2 498	252	6 239
Rok 2008 ogółem		25 265	15 126	1 723	2 042	6 367	560	14 573
w tym	stacjo- narne	13 089	7 364	914	1 137	3 066	277	7 695
	niesta- cjonarne	12 176	7 762	809	905	3 301	283	6 878
Rok 2009 ogółem		27 975	16 661	1 891	2 357	7 368	599	15 760
w tym	stacjo- narne	14 552	8 161	1 029	1 314	3 642	298	8 269
	niesta- cjonarne	13 423	8 500	862	1 043	3 726	301	7 491
Rok 2010 ogółem		30 096	18 117	1 990	2 630	8 069	607	16 800
w tym	stacjo- narne	15 872	8 986	1 104	1 481	4 030	294	8 963
	niesta- cjonarne	14 ,224	9 131	886	1 149	4 039	313	7 837

Źródło: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_657_PLK_HTML.htm.

W 2010 r. na polskich uczelniach studiowało 30 096 osób niepełnosprawnych, z czego 2630 było niewidomych i niedowidzących. Według danych opracowanych przez Fundację Instytutu Rozwoju Regionalnego i Instytut Badań Marketingowych i Społecznych możliwość studiowania przez osoby z poważną dysfunkcją wzroku na wszystkich kierunkach deklaruje ok. 27% uczelni publicznych oraz około 53% uczelni niepublicznych. Możliwość studiowania na niektórych kierunkach zgłasza około 40% uczelni publicznych i około 18% uczelni niepublicznych. Całkowity brak możliwości studiowania dotyczy 15% uczelni publicznych oraz około 23% uczelni niepublicznych. Wyposażenie bibliotek w sprzęt pozwalający na przetwarzanie materiałów drukowanych do postaci elektronicznej zadeklarowało około 32% uczelni publicznych i około 21% uczelni niepublicznych. Najczęstszą propozycją dla osób z dysfunkcją wzroku jest wyposażenie bibliotek w udźwiękowione komputery i skanery [8].

Rysunek 1. Bariery kształcenia niepełnosprawnych na poziomie wyższym

Źródło: CIERPIAŁOWSKA Tamara. *Studenci z niepełnosprawnością*. Kraków, 2009, s. 32.

Uniwersytet Zielonogórski to uczelnia, która powstała z połączenia zielonogórskich szkół wyższych o profilu politechnicznym, humanistyczno-społecznym i ścisłym. Efektem tego są zróżnicowane kierunki studiów (43) funkcjonujące na 10 wydziałach. Na Uniwersytecie Zielonogórskim studiuje 16 tys. osób z czego 463 to osoby niepełnosprawne, a spośród nich 71 to osoby z dysfunkcją wzroku. Na uczelni działa pełnomocnik rektora do spraw osób niepełnosprawnych współpracujący z biblioteką.

Tabela 5. Studenci na Uniwersytecie Zielonogórskim w latach 2002-2011

Rok akademicki	Studenci ogółem	Studenci niepełnosprawni		Procent studentów niepełnosprawnych
		ogółem	w tym niewidomi	
2002/2003	23 107	76	7	0,32
2003/2004	23 144	121	4	0,52
2004/2005	22 648	152	6	0,67
2005/2006	20 640	281	28	1,36
2006/2007	18 360	358	43	1,94
2007/2008	18 239	376	57	2,06
2008/2009	16 776	405	54	2,41
2009/2010	16 238	470	72	2,89
2010/2011	16 171	510*	67	3,15

*W grupie studentów niepełnosprawnych 13,1% stanowią osoby z dysfunkcją wzroku (67).

Źródło: Dane Pełnomocnika Rektora ds. Niepełnosprawnych Studentów Uniwersytetu Zielonogórskiego.

Niezależnie od niżu demograficznego odczuwalnego również w szkolnictwie wyższym, liczba studentów niepełnosprawnych na uczelniach systematycznie wzrasta.

Tabela 6. Studenci niepełnosprawni na Uniwersytecie Zielonogórskim w 2011 r.

Wydział		Ogółem	Niestyżący i słabosłyszący	Niewidomi i słabowidzący	Z dysfunkcją narządu ruchu		Inne rodzaje niepełnosprawności
					chodzący	niechodzący	
Nauk Biologicznych		11	0	2	3	0	6
w tym	stacjonarne	11	0	2	3	0	6
	niestacjonarne	0	0	0	0	0	0
Inżynierii Lądowej i Środowiska		41	2	9	11	0	18
w tym	stacjonarne	28	1	7	5	0	15
	niestacjonarne	13	2	2	6	0	3

Mechaniczny		45	2	7	18	1	17
w tym	stacjonarne	25	2	3	10	0	10
	niestacjonarne	20	0	4	8	1	7
Matematyki, Informatyki i Ekonometrii		3	0	0	1	0	2
w tym	stacjonarne	3	0	0	1	0	2
	niestacjonarne		0	0	0	0	0
Artystyczny		10	0	0	1	0	9
w tym	stacjonarne	8	0	0	1	0	7
	niestacjonarne	2	0	0	0	0	2
Pedagogiki, Socjologii i Nauk o Zdrowiu		173	14	26	54	3	76
w tym	stacjonarne	100	8	21	29	1	41
	niestacjonarne	73	6	5	25	2	35
Elektrotechniki, Informatyki i Telekomunikacji		29	1	4	7	2	15
w tym	stacjonarne	23	1	4	5	1	12
	niestacjonarne	6	0	0	2	1	3
Ekonomii i Zarządzania		73	9	12	19	1	32
w tym	stacjonarne	50	8	8	13	1	20
	niestacjonarne	23	1	4	6	0	12
Humanistyczny		78	3	11	24	3	37
w tym	stacjonarne	60	2	9	17	2	30
	niestacjonarne	18	1	2	7	1	7

Źródło: Dane Pełnomocnika Rektora ds. Niepełnosprawnych Studentów Uniwersytetu Zielonogórskiego.

Osoby niepełnosprawne studiują na wszystkich wydziałach, w większości w systemie stacjonarnym (62%), najwięcej na Wydziale Pedagogiki, Socjologii i Nauk o Zdrowiu (173 osoby), na Wydziale Humanistycznym (78 osób), Ekonomii i Zarządzania (73 osoby), Mechanicznym (45 osób), Elektrotechniki, Informatyki i Telekomunikacji (29 osób), a na pozostałych kierunkach 35 osób.

Biblioteka to część systemu wiedzy i komunikacji. Reaguje na zmiany zachodzące w świecie nauki i technologii, a także na oczekiwania użytkowników, nastawionych na zdobywanie i pogłębianie wiedzy oraz łatwy dostęp do informacji. Nowoczesna biblioteka to biblioteka hybrydowa, w której znaczna część pracy odbywa się online, a coraz więcej zbiorów ma postać cyfrową i istnieje w przestrzeni wirtualnej. Udział bibliotek

w globalnej infrastrukturze informacyjnej wymuszony jest wyraźnym wzrostem zapotrzebowania społecznego na otwarty dostęp do informacji, nieograniczony przez czas i przestrzeń. Zmiany dotyczą zbiorów, oferowanych usług, ale także struktur organizacyjnych i przestrzennych. Dwojaki układ zasobów: drukowany i cyfrowy proponowany jest w usługach tradycyjnych i sieciowych, a użytkownicy mają możliwość wyboru.

W społeczeństwie informacyjnym i w społeczeństwie opartym na wiedzy, wśród instytucji warunkujących pełnoprawne funkcjonowanie osób z niepełnosprawnością wzroku, biblioteki odgrywają rolę szczególną. Nie chodzi tu tylko o architektoniczne przystosowanie budynku i jego przestrzeni, ale przede wszystkim o dostosowanie usług bibliotecznych i informacyjnych do potrzeb i możliwości percepcyjnych osób z dysfunkcją wzroku.

Według specjalistów brytyjskich „idealna obsługa biblioteczna ma miejsce wtedy, gdy każdy bez względu na poziom uszkodzenia narządu wzroku, ma dostęp do materiałów i informacji w czasie, który mu odpowiada, we właściwym dla niego formacie, w liczbie jakiej potrzebuje oraz tam, gdzie potrzeby użytkownika znajdują zrozumienie wśród pracowników biblioteki” [12, s. 116-117].

W wielu krajach istnieją już standardy i wytyczne dotyczące obsługi biblioteczno-informacyjnej osób niepełnosprawnych czy wręcz niewidomych. Są one dostępne między innymi w Anglii (*Library and information services for visually impaired people: national guidelines*) czy Stanach Zjednoczonych (*Revised standards and guidelines of service for the Library of Congress Network of Libraries for the Blind and Physically Handicapped*). Takie standardy opracowała też Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich IFLA (*Libraries for the blind in the information age – guidelines for development*). Dotyczą one między innymi: udogodnień w dostęпах do budynków, fizycznego użytkowania przestrzeni, dostępu do zbiorów w formatach alternatywnych (np. wydawnictwa mówione, elektroniczne, cyfrowe), użytkowania sprzętu, również tego do odczytu zbiorów, usług bibliotecznych, przygotowania personelu oraz zarządzania biblioteką [6]. Standardem są też katalogi i bazy danych o zasobach bibliotecznych i ich formatach (bazy *Revealweb* czy *National Library for the Blind NLB*). IFLA udzieliła też poparcia dla nowoczesnych rozwiązań dotyczących systemu DAISY (*Digital Accessible Information System*) – nowej generacji książek mówionych [6; 15, s. 75-76].

Warto wspomnieć rolę, jaką odgrywają centralne biblioteki dla niewidomych działające na rzecz równego dostępu do bibliotek, informacji, wiedzy i edukacji. Inspirują one szereg działań wspierających, koordynujących i ułatwiających dostęp do zbiorów w nowoczesnych formatach, nowe technologie, sprzęt i oprogramowanie (np. *Danish National Library for the Blind*, *Swedish Library of Talking Books*, *Washington State Library for the Blind*, Biblioteka Centralna Polskiego Związku Niewidomych).

W Polsce, mimo sprzyjających warunków, dostęp osób niepełnosprawnych do informacji, zbiorów i bibliotek jest nadal ograniczony. Brak jest wspólnie wypracowanych standardów pracy z czytelnikami niepełnosprawnymi, centralnych katalogów wydawnictw i banków danych o zbiorach i ich formatach. Ograniczony jest też dostęp do stron internetowych z powodu nieprzestrzegania zasad ustalonych przez Konsorcjum W3C

(Word Wide Web Consortium) [15, s. 77]. W krajach unijnych jedynie 5% stron internetowych w pełni odpowiada standardom dostępności sieci dla osób niepełnosprawnych, nieco więcej dostępnych jest tylko częściowo. Nie wszystkie osoby posiadają własny sprzęt komputerowy z oprogramowaniem do nowych form zapisu tekstów, a pliki nie zawsze są w formatach, które można odczytać poprzez syntetyzatory mowy. Brakuje także szerokiej współpracy bibliotek, wydawców, instytucji edukacyjnych i pozarządowych.

W instytucjach publicznych i środowiskach naukowych pojawiło się kilka wartych odnotowania inicjatyw na rzecz niepełnosprawnych wzrokowo. To między innymi działalność Fundacji Klucz, która wspólnie z Politechniką Śląską, Uniwersytetem w Birmie, Holenderską Biblioteką dla Niewidomych oraz organizacją Brailnet, bierze udział w projekcie EUAIN (European Accessible Information Network – Europejska Sieć Informacyjna o Łatwym Dostępie). Jego celem jest tworzenie elektronicznych standardów umożliwiających osobom niepełnosprawnym łatwy i powszechny dostęp do publikacji cyfrowych [9, s. 39].

W Polsce istnieje kilka bibliotek internetowych dla niewidomych tworzonych w uczelniach wyższych. Są to:

- Biblioteka Książek Cyfrowych (poprzednio: Biblioteka Książek Mówionych) Uniwersytetu Warszawskiego. Jej zadaniem jest udostępnianie i przygotowywanie w formie elektronicznej materiałów naukowych potrzebnych studentom w procesie kształcenia [3].
- Akademska Biblioteka Cyfrowa (ABC). W projekcie, oprócz Uniwersytetu Warszawskiego, biorą udział: Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Jagielloński i Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy w Kielcach i Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach. Działa na zasadzie systemu bibliotek rozproszonych z centralną informacją o zasobach. Jej celem jest ułatwianie dostępu osób niepełnosprawnych do edukacji [1]. Finansowana jest z funduszy Unii Europejskiej.

Częściowo dostępne są także zbiory bibliotek i projektów cyfrowych na świecie: Gutenberg, wirtualnej biblioteki serwisu Google – Google Book Search, Biblioteki Europejskiej TEL (The European Library), programu Pamięć Świata (Memory of the World Programme), książek Knowledgepush.

Osoby niewidome mogą korzystać z części zasobów Federacji Bibliotek Cyfrowych dLibra, Wirtualnej Biblioteki Literatury Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego i projektu Wolne Lektury realizowanego przez Fundację Nowoczesna Polska. Oprogramowanie dLibra, stosowane przez grupę około 100 bibliotek Federacji, może być podstawą do budowania dużej cyfrowej kolekcji dedykowanej osobom niewidomym w Polsce.

Biblioteka Uniwersytetu Zielonogórskiego włączyła się w działania uczelni, których celem jest wyrównywanie szans osób niepełnosprawnych studiujących na Uniwersytecie Zielonogórskim. Kolekcja cyfrowa jest częścią planów Biblioteki tworzenia przyjaznego środowiska pracy dla coraz większej grupy studentów o różnym charakterze upośledzenia. Potrzeby te respektowane są także w realizowanych obecnie planach budowy nowej biblioteki, która uwzględni potrzeby i udogodnienia związane z przystosowaniem budynku dla osób niepełnosprawnych, zgodnie z istniejącymi standardami.

Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa dla Niewidomych rozpoczęła swoją działalność w czerwcu 2011 r. od zaprezentowania około 70 dokumentów, głównie z zakresu nauk humanistycznych i społecznych. Jej profil odpowiada z założenia specjalizacji uczelnianych kierunków. Twórcy kolekcji korzystali z pomocy dr Małgorzaty Czerwińskiej z Wydziału Pedagogicznego, która prezentowane dokumenty testowała zdalnie, za pomocą screen leaderów, czyli oprogramowania do odczytu plików tekstowych (program Windows EYES wersja 7.2). Współpraca rozpoczęła się od przeanalizowania możliwości Zielonogórskiej Biblioteki Cyfrowej. Testowana była również zawartość Federacji Bibliotek Cyfrowych i Europeany. Wykorzystywano oprogramowanie dla osób z dysfunkcją wzroku sprawdzając, jak czyta ono dokumenty w różnych formatach: txt, rtf, doc, PDF, djvu. Testy wypadły pomyślnie dały więc podstawę do działania.

Założeniem projektu jest utworzenie zasobu naukowo-dydaktycznego dla studentów niewidomych z różnych środowisk akademickich, z czasem też dla osób uczących się spoza uczelni. Celem Biblioteki jest:

- utworzenie dla potrzeb studentów ociemniałych zasobów cyfrowych z różnych dyscyplin naukowych;
- tworzenie zasobów cyfrowych dla osób o nierównych szansach dostępu do wiedzy;
- wyrównywanie szans osób z dysfunkcją wzroku w zakresie potrzeb związanych z edukacją;
- rozszerzenie przestrzeni społecznej i edukacyjnej dla osób niewidomych zgodnie z założeniami społeczeństwa informacyjnego i społeczeństwa opartego na wiedzy;
- przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu i cyfrowemu.

Prawo osób niepełnosprawnych do edukacji wiąże się z koniecznością dostępu do informacji, ale też eksploatacji cudzych utworów z pełnym poszanowaniem prawa autorskiego. Choć prawo do nauki i informacji w powiązaniu z prawem autorskim jest jednakowe dla wszystkich, osoby niepełnosprawne pozostają w sytuacji trudniejszej. Nowelizacja prawa autorskiego uwzględniła standardy unijne poprzez zapisy dotyczące szczególnego typu dozwolonego użytku utworów na rzecz osób niepełnosprawnych. Artykuł 33 wprowadzony do ustawy w 2004 r. mówi, że każdy sposób korzystania z utworu dla dobra osób niepełnosprawnych – jeżeli odnosi się to bezpośrednio do ich upośledzenia (niepełnosprawności), nie ma zarobkowego charakteru i jest podejmowany w rozmiarze wynikającym z natury upośledzenia – może być celem działania biblioteki lub innej instytucji działającej na rzecz niepełnosprawnych [33].

Tworzenie kolekcji cyfrowych wymaga określonych reguł. Korzystanie z utworów w oparciu o licencję ustawową z art. 33 prawa autorskiego jest dopuszczalne pod następującymi warunkami:

1. Może dotyczyć tylko utworów już rozpowszechnionych. Zgodnie z art. 6 pkt. 3 prawa autorskiego utworem rozpowszechnionym jest „utwór, który za zezwoleniem twórcy został w jakikolwiek sposób udostępniony publicznie”.
2. Musi odnosić się bezpośrednio do upośledzenia (niepełnosprawności). Wiąże się to z przygotowaniem utworu w odpowiedniej wersji lub formie

dostosowanym do możliwości osób niewidomych (udostępnianie utworów przez strony www, tworzenie e-booków czy audiobooków).

3. Musi odbywać się dla dobra osób niepełnosprawnych w szeroko rozumianej idei dostępu do informacji i wiedzy.
4. Może być podejmowane w rozmiarze wynikającym z natury upośledzenia, czyli rodzaju a nie stopnia niepełnosprawności. Utwory powinny być dostosowane do rodzaju niepełnosprawności i w formacie odpowiadającym poszczególnym grupom odbiorców, w tym przypadku niewidomym.
5. Nie może mieć charakteru zarobkowego. Instytucja tworząca może uzyskać przychód, który w części lub całości pokryje koszty tworzenia.

Wszystkie wymienione powyżej zasady powinny zaistnieć łącznie jako elementy spójne.

Z zakresu przedmiotowego zastosowania art. 33 wynikają następujące postulaty:

- Kolekcja dla niewidomych powinna służyć osobom z dysfunkcją wzroku w celach naukowych i dydaktycznych, co związane jest z typem biblioteki naukowej i jej zadaniami.
- Użytek z materiałów zgromadzonych w kolekcji biblioteki cyfrowej dla niewidomych może być tylko osobisty. Mają tutaj zastosowanie art. 23 i 33 prawa autorskiego. Należy przyjąć, że dozwolony użytek osobisty ma jednakowe zastosowanie dla wszystkich kategorii osób fizycznych, w tym także niepełnosprawnych (przepis art. 23 prawa autorskiego).
- Zeskanowane podręczniki i utwory umieszczone w bibliotece cyfrowej dla niewidomych powinny być opatrzone pełnym opisem bibliograficznym. Dodatkowo oznaczeń takich wymaga sama kolekcja. Pominięcie tych oznaczeń może być traktowane jako naruszenie praw autorskich.
- Niewidomi użytkownicy biblioteki cyfrowej rejestrowani są w wydzielonej grupie czytelników i mają swoje indywidualne konta biblioteczne z osobistymi hasłami dostępu.
- Osoba niepełnosprawna uprawniona do korzystania z kolekcji zbiorów bibliotecznych powinna wykazać się aktualnym orzeczeniem niepełnosprawności (przy czym stopień niepełnosprawności nie ma w tym wypadku znaczenia).
- Obowiązkiem biblioteki jest zabezpieczenie indywidualnych kont użytkowników i całej wydzielonej kolekcji, aby osoby nieupoważnione nie miały dostępu do źródeł. Instytucja tworząca bibliotekę cyfrową dla osób niewidomych nie ma obowiązku kontrolowania wykorzystania zasobów po ich udostępnieniu.
- Biblioteka w ramach możliwości powinna starać się o uzyskanie zgody od ich autorów na publikację źródeł w formie elektronicznej w odniesieniu do utworów rozpowszechnionych.

Do regulacji prawnych, pomocnych przy tworzeniu strony cyfrowej kolekcji dedykowanej osobom niepełnosprawnym, można zaliczyć:

I. Akty dotyczące osób niepełnosprawnych

1. Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych z 13 grudnia 2006 r., podpisana przez Polskę 30 marca 2007 r. [19]:
  - art. 5. Równość i niedyskryminacja;
  - art. 21. Wolność wypowiedzania się i wyrażania opinii oraz dostęp do informacji;
  - art. 24. Edukacja;
  - art. 30. Udział w życiu kulturalnym, rekreacji, wypoczynku i sporcie.
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483 ze zm.), która w zapisach dotyczących osób niepełnosprawnych głosi:
  - art. 70. Każdy ma prawo do nauki [...].
  - art. 54.1. Każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji.
  - art. 69. Osobom niepełnosprawnym władze publiczne udzielają, zgodnie z ustawą, pomocy w zabezpieczaniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej.
3. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych z dnia 13 sierpnia 1997 r. (uchwała Sejmu RP – M.P. nr 50, p. 475).

Sejm Rzeczypospolitej Polskiej uznaje, że osoby niepełnosprawne, czyli osoby, których sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia życie codzienne, naukę, pracę oraz pełnienie ról społecznych zgodnie z normami prawnymi i zwyczajowymi, mają prawo do niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia oraz nie mogą podlegać dyskryminacji. [...] oznacza to w szczególności prawo osób niepełnosprawnych do:

  - dostępu do dóbr i usług umożliwiających pełne uczestnictwo w życiu społecznym;
  - nauki [...];
  - pomocy [...] umożliwiającej rozwój, zdobycie lub podniesienie kwalifikacji;
  - pracy na otwartym rynku zgodnie z kwalifikacjami, wykształceniem i możliwościami [...];
  - życia w środowisku wolnym od barier [...] dostępu do urzędów, obiektów użyteczności publicznej [...] informacji, możliwości komunikacji międzyludzkiej.
4. Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. 2005, Nr 164, poz. 1365 ze zm.):
  - art. 13.1. Podstawowymi zadaniami uczelni są:
    - 9) stwarzanie osobom niepełnosprawnym warunków do pełnego udziału w procesie kształcenia i w badaniach naukowych;
  - art. 94.1. Z budżetu państwa uczelnia publiczna otrzymuje dotacje na:

10) dofinansowanie lub finansowanie kosztów realizacji inwestycji, w tym służących kształceniu studentów i doktorantów, będących osobami niepełnosprawnymi;

11) zadania związane ze stwarzaniem studentom i doktorantom, będącym osobami niepełnosprawnymi warunków do pełnego udziału w procesie kształcenia;

art. 162. Minister [...] określi, w drodze rozporządzenia, warunki, jakim muszą odpowiadać postanowienia regulaminu studiów w uczelniach, uwzględniając:

6) warunki właściwej realizacji procesu dydaktycznego, z uwzględnieniem szczególnych potrzeb studentów będących osobami niepełnosprawnymi.

5. Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. 1997, Nr 123, poz. 776 ze zm.).

Niepełnosprawność nie została zdefiniowana ani w przepisach dyrektywy europejskiej, ani w przepisach polskiego prawa autorskiego (tutaj pojawia się jako upośledzenie). Występuje natomiast w ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej:

art. 1. ustawa dotyczy osób, których niepełnosprawność została potwierdzona orzeczeniem;

art. 2.10. ilekroć w ustawie jest mowa o niepełnosprawności – oznacza to trwałą lub okresową niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodującą niezdolność do pracy.

6. Ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (Dz. U. 1998, Nr 162, poz. 1118 ze zm.).

Według ustawy o pomocy społecznej niepełnosprawność oznacza niezdolność do pracy w rozumieniu przepisów o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych albo zaliczenie do grupy inwalidów lub legitymowanie się stopniem niepełnosprawności w rozumieniu przepisów o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych.

II. Akty dotyczące ochrony praw autorskich w kontekście zapisów dotyczących osób niepełnosprawnych

1. W zapisach dotyczących ochrony własności i innych praw majątkowych, do których należą prawa autorskie, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. głosi:

art. 21. Rzeczpospolita Polska chroni własność;

art. 63. Każdy ma prawo do własności oraz innych praw majątkowych, oraz że własność może być ograniczona tylko w drodze ustawy i w takim zakresie, w jakim nie narusza ona istoty własności.

2. Dyrektywa nr 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym nakazuje:

pkt. 43 preambuły [...] aby państwa członkowskie przyjęły wszystkie konieczne środki w celu wspierania dostępu do utworów przez osoby niepełnosprawne, które mają utrudnione samodzielne korzystanie z utworów, biorąc pod uwagę dostępne formaty;

art. 5 ust. 3 b [...] zakłada możliwość stosowania wyjątków lub ograniczeń w odniesieniu do prawa zwielokrotniania i rozpowszechniania utworów w sytuacji korzystania w interesie osób niepełnosprawnych, jeżeli to korzystanie wiąże się bezpośrednio z niepełnosprawnością i nie ma charakteru komercyjnego oraz mieści się w zakresie wymaganym przy określonym rodzaju niepełnosprawności.

3. Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz. U. 2006, Nr 90, poz. 631 ze zm.):

art. 33. Wolno korzystać z już rozpowszechnionych utworów dla dobra osób niepełnosprawnych, jeżeli to korzystanie odnosi się bezpośrednio do ich upośledzenia, nie ma zarobkowego charakteru i jest podejmowane w rozmiarze wynikającym z natury upośledzenia.

Bibliografia

1. *Akademicka Biblioteka Cyfrowa* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.abc.uw.edu.pl>. Stan z dnia 05.01.2012.
2. BEDNARCZYK Dorota. Pokonywanie barier, czyli zasoby cyfrowe szansą dla osób z niepełnosprawnością wzroku. *Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy* [Dokument elektroniczny]. 2011, nr 8. Tryb dostępu: <http://www.nowyebib.info/biuletyn/numer-127-spis/762-ebib-82011-1265>. Stan z dnia 05.01.2012.
3. *Biblioteka Książek Cyfrowych* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.bkc.uw.edu.pl/>. Stan z dnia 05.01.2012.
4. *Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/dane-statystyczne/edukacja>. Stan z dnia 05.01.2012.
5. CZERWIŃSKA Małgorzata, DEDERKO Teresa (red.). *Niewidomi w świecie książek i bibliotek: wybrane zagadnienia*. Kielce: STON2, 2008. ISBN 978-83-7273-250-7.
6. CZERWIŃSKA Małgorzata. Książka i biblioteka w procesie normalizacji środowiska życia osób z niepełnosprawnością wzroku. In *Wyzwania współczesnej pedagogiki specjalnej – praktyka edukacyjna i rewalidacyjna* [Dokument elektroniczny]. 2009, t. 6. Tryb dostępu: http://www.monografie.pl/glownavspol/monografie_2009tVI/artykuly/147_pdfsam_koncowa%20wersja%20polska%20tom%20VI.pdf. Stan z dnia 05.01.2012.
7. CIERPIAŁOWSKA Tamara. *Studenci z niepełnosprawnością: problemy funkcjonowania edukacyjnego i psychospołecznego*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2009. ISBN 978-83-7271-532-6.
8. *Dostępność polskich wyższych uczelni dla osób niepełnosprawnych* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.um.siemianowice.pl/on/aktualnosci/uczelnie.pdf>. Stan z dnia 05.01.2012.
9. DURSKA Anna. Cyfrowe książki i biblioteki — próba oceny przydatności dla osób z dysfunkcją wzroku. *Zagadnienia Informatyki Naukowej*. 2008, nr 2, s. 29-43. ISSN 0324-8194.

10. *Dyrektywa 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 maja 2001 r.* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:17:01:32001L0029:PL:PD>. Stan z dnia 11.01.2012.
11. *Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności 2010-2020: odnowione zobowiązanie do budowania Europy bez barier.* Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0636:FIN:PL:PDF>. Stan z dnia 11.01.2012.
12. FEDOROWICZ Małgorzata. Bibliotekarstwo dla osób z niepełnosprawnością wzroku za granicą – próba charakterystyki i kierunku rozwoju. In CZERWIŃSKA Małgorzata, DEDERKO Teresa (red. nauk.). *Niewidomi w świecie książek i bibliotek: wybrane zagadnienia: praca zbiorowa*. Kielce: STON2, 2008, s. 116-117. ISBN 978-83-7273-250-7.
13. *Google Book Search* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://books.google.com>. Stan z dnia 11.01.2012.
14. JAKUBOWSKI Stanisław. Biblioteki cyfrowe szansą dla niewidomych i słabowidzących czytelników. In *III Konferencja – Internet w Bibliotekach. Zasoby elektroniczne: podaż i popyt* [Dokument elektroniczny]. 2006. Tryb dostępu: <http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/iwb3/arttykul.php?d>. Stan z dnia 11.01.2012.
15. JAKUBOWSKI Stanisław. Perspektywy aktywnego uczestnictwa osób z niepełnosprawnością wzroku w tworzącym się społeczeństwie informacyjnym. In CZERWIŃSKA Małgorzata, DEDERKO Teresa (red. nauk.). *Niewidomi w świecie książek i bibliotek: wybrane zagadnienia: praca zbiorowa*. Kielce: STON2, 2008, s. 75-76. ISBN 978-83-7273-250-7.
16. JAKUBOWSKI Stanisław, SERAFIN Róża, SZCZEPANKOWSKI Bogdan. *Pomoce techniczne dla osób niepełnosprawnych*. Warszawa: Centrum Naukowo-Badawcze Spółdzielczości Inwalidów, 1993. ISBN 83-901683-0-8.
17. *Karta Praw Osób Niepełnosprawnych* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/karta-praw-osob-niepelnosprawnyc>. Stan z dnia 11.01.2012.
18. *Knowledgegerush* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.knowledgerush.com/>. Stan z dnia 05.01.2012.
19. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>. Stan z dnia 05.01.2012.
20. *Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/dokumenty-organizacji-narodow-zj/konwencja-o-prawach/>. Stan z dnia 20.10.2011.
21. *Libraries for the Blind in the Information Age — Guidelines for Development* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.ifla.org/en/publications/libraries-for-the-blind-in-the-information-age-guidelines-for-development>. Stan z dnia 25.11.2011.
22. LIPIŃSKA-LOKŚ Jolanta. Osoba z niepełnosprawnością w roli studenta – możliwości i ograniczenia (przegląd zagadnień). In OCHONCZENKO Helena, CZERWIŃSKA Małgorzata, GARBAT Marcin (red.). *Osoby z niepełnosprawnością w szkole wyższej: wybrane zagadnienia*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2011, s. 139-142. ISBN 978-83-7481-424-9.
23. MAJEWSKI Tadeusz. Dzieci z uszkodzonym wzrokiem i ich edukacja. In JAKUBOWSKI Stanisław (red.). *Poradnik dydaktyczny dla nauczycieli realizujących podstawę programową w zakresie szkoły podstawowej i gimnazjum z uczniami niewidomymi i słabowidzącymi*. Warszawa: Ministerstwo Edukacji Naukowej, 2001, s. 11-32.

24. *Memory of the Word Programme* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: http://www.unesco.org/webworld/mdm/en/index_mdm.html. Stan z dnia 05.01.2012.
25. *Międzynarodowa klasyfikacja funkcjonowania, niepełnosprawności i zdrowia* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.unic.un.org.pl/niepelnosprawnoscdefinicja.php>. Stan z dnia 20.10.2011.
26. *Narodowa strategia integracji społecznej dla Polski* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.mpips.gov.pl/userfiles/File/mps/NSIS.pdf>. Stan z dnia 20.10.2011.
27. OCHONCZENKO Helena, CZERWIŃSKA Małgorzata, GARBAT Marcin. *Osoby z niepełnosprawnościami w szkole wyższej: wybrane zagadnienia*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2011. ISBN 978-83-7481-424-9.
28. OPIOŁA Dariusz. *Niepełnosprawność – istota i rodzaje* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://forestap.republika.pl/niepelnosprawnoscd.htm>. Stan z dnia 05.01.2012.
29. PAPIŃSKA Małgorzata. Konsekwencje wynikające z braku wzroku. In PAPIŃSKA Małgorzata (red.). *Edukacja równych szans: uczeń i student z dysfunkcją wzroku – nowe podejście, nowe możliwości*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski, 2008, s. 14-21.
30. *Project Gutenberg* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.gutenberg.org>. Stan z dnia 05.01.2012.
31. SZAFRANEK Krzysztof. *Dostępność usług internetowych dla osób niepełnosprawnych* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://szafranek.net/works/articles/accessibilitylaw>. Stan z dnia 05.01.2012.
32. *Seminare: poszukiwania naukowe* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.seminare.pl/?nr=24&r=2007>. Stan z dnia 05.01.2012.
33. *Studenci niewidomi i słabowidzący – poradnik dla wyższych uczelni: prawo autorskie – dozwolony użytek utworów* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.ujk.edu.pl/bg/pliki/prawo%20autorskie.pdf>. Stan z dnia 05.01.2012.
34. *Studenci niewidomi i słabowidzący – poradnik dla wyższych uczelni: System DAISY* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.ujk.edu.pl/bg/pliki/system%20DAISY.pdf>. Stan z dnia 05.01.2012.
35. *Szkolnictwo Wyższe*. 2010. ISSN 1643-0840.
36. *Szkoły wyższe i ich finanse* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_657_PLK_HTML.htm. Stan z dnia 10.03.2012.
37. SZLUZ Beata. Osoby niepełnosprawne w Unii Europejskiej – sytuacja i perspektywy. In *Seminare: poszukiwania naukowe* [Dokument elektroniczny]. 2007, t. 24. Tryb dostępu: <http://www.seminare.pl/24/Szluz2007.pdf>. Stan z dnia 10.03.2012.
38. *The European Library* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.theeuropeanlibrary.org>. Stan z dnia 11.01.2012.
39. Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych z dnia 4 lutego 1994 r. Dz. U. 1994, Nr 24, poz. 83 wraz z późniejszymi zmianami [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.bg.pw.edu.pl/biblprawo/D20000904Lj.pdf>. Stan z dnia 11.01.2012.
40. Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych z dnia 27 sierpnia 1997 r. Dz. U. 1997, Nr 123, poz. 776 wraz z późniejszymi zmianami [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.niepelnosprawni.pl/ledger/x/1808>. Stan z dnia 20.10.2011.
41. Ustawa z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie

- sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw. Dz. U. 2011, Nr 84, poz. 455 [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.infor.pl/dziennik-ustaw,rok,2011,nr,84/poz,455.html>. Stan z dnia 10.03.2012.
42. *Word report on disability* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report/en. Stan z dnia 10.03.2012.
43. YEADON Anne. Najważniejsze zrozumieć. In ADAMOWICZ–HUMMEL Antonina, GUZOWSKA Halina (red.). *Poradnik pracodawcy osób niewidomych i słabo widzących*. Warszawa: AWARE Europe, 2000, s. 11-16. ISBN 83-913390-0-9.
44. *Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa dla Niewidomych* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://zbc.uz.zgora.pl/dlibra/collectiondescription?dirids=68>. Stan z dnia 05.01.2012.